

Rekreasyonel Faaliyet Olarak Fiziksel Aktivitelerin Otizmlı Çocuklarda Sosyal İletişime Yönelik Etkileri

Yener AKSOY^{1*}

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, SAMSUN

DOI: 10.31680/gaunjss.689747

Orijinal Makale / Original Article

Geliş Tarihi / Received: 15.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 21.02.2020

Yayın Tarihi / Published: 23.03.2020

Öz

Bu araştırma, rekreasyonel faaliyet olarak fiziksel aktivitenin otizm spektrum bozukluğu özelliği gösteren çocuklar üzerindeki sosyal etkilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mevcut araştırmanın örneklemini 2019-2020 yılları içerisinde Samsun Engelliler ve Dezavantajlılar Biriminde kayıtlı olan otizmlı çocukların ebeveynleri ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan otizmlı çocukların aileleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise benzer gelişimsel düzeyde oldukları tıbbi raporlarda ifade edilen ve araştırmada kullanılan ölçeği cevaplamaya gönüllü 100 otizmlı çocuğun ebeveyni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Avcıoğlu (2007) tarafından geliştirilen "Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda rekreasyonel faaliyet olarak fiziksel aktiviteye katılan otizmlı çocuklarla sportif faaliyetlere katılmayan otizmlı çocukların sosyalleşmeleri arasında farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre fiziksel aktiviteye katılan otizmlı çocukların spor yapmayan otizmlı çocuklardan daha fazla sosyalleşme göstermektedir. Araştırmada sporun otizmlı çocukların sosyalleşmelerinde farklılık oluşturduğu hipotezinin doğrulandığı görülmektedir. Fiziksel aktivite yapma durumu incelendiğinde tüm alt boyutlarda fiziksel aktiviteye katılanların lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Sonuç olarak rekreasyonel faaliyet olarak fiziksel aktivitelere katılan ve fiziksel aktivitelere katılmayan otizmlı çocukların sosyalleşme düzeylerini karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışmada; fiziksel aktivitelerin sosyalleşme, temel sosyal beceri, temel iletişim becerisi, grupla iş yapma becerisi ve kendini kontrol edebilme becerileri açısından olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otizm, fiziksel aktivite, rekreasyon

The Effects of Physical Activity as Recreational Activity on Social Communication in Children With Autism

Abstract

This study was conducted to find out the social effects of physical activity as recreational activity on children with autism spectrum disorder. The population of the present study consists of the parents of children with autism enrolled in Samsun Disabled and Disadvantaged Unit in 2019 and 2020 and families of children with autism who are educated in rehabilitation centers. The sample of the study consists of the parents of 100 children with autism who were reported to have similar developmental levels and who volunteered to answer the questionnaire used in the study. "Social Skills Evaluation Scale" developed by Avcıoğlu (2007) was used as a data collection tool. The results of the study showed that there were differences between autistic children who participated in physical activity as recreational activity and those who did not. According to the results, autistic children who participated in physical activity showed greater socialization. The hypothesis that sport creates difference in the socialization of autistic children was found to be confirmed in the study. When the state of doing physical activity was examined, significant difference was found in favor of children who participated in physical activity in all sub-dimensions ($p<0.05$). In the present study which comparatively examined the socialization levels of autistic children who participated in physical activities as recreational activity and those who did not, it was concluded that physical activity had positive effects in terms of socialization, basic social skills, basic communication skills, group work skills and skills of self-control.

Key Words: Autism, physical activity, recreation

* Sorumlu Yazar: Yener AKSOY

E-mail: yeneraksoygsim@gmail.com

Giriş

Bireylerin rekreatif faaliyetlere katılmaları yaşam kalitesini artırarak, yaşam memnuniyetini pozitif olarak etkilemekte ve bireylere çeşitli fiziksel, sosyal ve psikolojik yönden yararlar sağlamaktadır. Rekreatif alanı kapsamında farklı yeteneklere sahip tüm bireylerin bireysel, fiziksel ve sosyal potansiyellerini olumlu yönde artırabilmeleri amacı ile rekreatif etkinliklere eşit oranda katılma hakları söz konusudur (Perrin, 1992). Engelli bireylerin toplumla daha fazla sosyalleşmesini sağlamak amacıyla gelişim aşamalarında, beden eğitimi ve sporun etkili bir yöntem olduğu bilinmektedir. Fiziksel aktiviteler sayesinde ahlak eğitimi, sevmeye ve paylaşma duygusu düzenleyecek ortam ile etkinlikler yapılabilmektedir (Özoğlu, 1997).

Bireyler arası sosyal ilişkilerde, iletişim ve davranışlarda ciddi sorunlar yaşayan otizmli bireyler açısından da sportif rekreatif önemli bir yere sahiptir. Otizm, yaşamın ilk dönemlerinde başlayan ve ömür boyu devam eden, iletişim, davranışsal ve bilişsel gelişme problemi belirli nöropsikiyatrik bir bozukluktur. (Aydın, 2008). Otizm, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) kategorisindeki en temel alt grubu ve OSB'nin şiddetli bir biçimi olarak bilinmektedir. 2013 yılında yayımlanan DSM V'de, OSB ile ilgili bazı değişiklikler yapılmış, ismi otizm açılımı kapsamında bozukluk olarak ifade edilmektedir. Otizmli çocuklar özel gereksinimli çocuklar içerisinde önemli düzeyde problem davranışın gözlemlendiği gruptur ve bu çocuklarda farklı türlerde problemlerli davranışlar (aşırı hareketlilik, saldırganlık, kendine zarar verme, uygunsuz korkular, tikler, uykusuzluk, öfke nöbetleri, yeme sorunları) görülebilmektedir (Korkmaz, 2004).

Konuya ilişkin yapılan gözlemler otizmli çocukların problem davranışlarının temelinde yer alan dürtüsel davranma ve hareketlilik eğilimlerinin oyun oynamayı öğretmek ve fiziksel egzersizleri sürekli hale getirme yolu ile olumlu enerjiye dönüştürülebildiğini göstermektedir. Düzenli fiziksel aktivite olarak otizmli bireylerde en sık karşılaşılan aktiviteler arasında ata binme ve yüzme yer almaktadır. Bu ve benzer diğer fiziksel aktiviteler sonucunda otizmli çocukların tüm kaslarını çalışarak düzenli olarak gelişim göstermekte ayrıca motor becerilerinde olumlu gelişmeler ve mevcut olan takıntılarında azalmalar görülebilmektedir (Özbey, 2005).

Fiziksel aktivitelerle elde edilen beceriler, otizmli bireylerin "gerçek boş zamanlarında" eğlenme, dinlenme veya oyalanma amacıyla serbest halleriyle tekrarlanması, gündelik yaşamlarında, toplumsal aktivitelerinde ve daha bağımsız gerçekleştirebilecekleri bazı eylemlerinde kullanılması sonucunu ortaya

çıkarmaktadır. Yani bireyin yaşam ve verimlilik kalitesinin arttırılması sağlanmaktadır (Karaküçük, 2012).

Günümüzde otizmlil bireylerin eğitiminde ve sosyal hayata entegrasyonunda artık rekreatyonel faaliyetlerin önemsendiği görülmektedir. Otizmlil bireylerin hayatlarında çok önemli bir role sahip olan ailelerinin de rekreatyonel fiziksel aktivitelerin otizmlil bireylerin yaşamına katkısına dair görüşlerinin olduğu alan yazında da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Çalışkan ve ark., (2008) “Engelli çocuğu olan ailelerin beden eğitimi ve spor etkinlikleri hakkındaki görüşleri” araştırma sonuçlarına göre, engellilerin fiziksel aktivitelere katıldıkları zaman başarılı olabileceklerine olan inançlarının yüksek olduğu ve ebeveynlerin fiziksel aktiviteler aracılığı ile çocuklarının daha sağlıklı olacaklarına dair inanışları bulunmaktadır (İlhan, 2009).

Bireyin hayatına sağladığı olanaklar açısından rekreatyon tüm bireyler için özellikle de engelli çocukların yaşamında ayrı bir öneme sahiptir (Blake, 1996). Bu bakış açısından yola çıkılarak planlanan bu araştırma; rekreatyonel faaliyet olarak fiziksel aktivitelerin otizmlil bireylerin sosyalleşme düzeylerine etkisinin incelenmesi ve otizmlil bireylerin hayatında rekreatyonel faaliyetlerin önemine vurgu yapılması açısından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma; literatür tarama, anket hazırlığı için uygun ölçeklerin belirlenmesi, anketin hazırlanması, hazırlanan anketlerin uygulanması, elde edilen verilerin istatistik programına aktarımı, istatistik programında verilerin analizi, elde edilen verilerin değerlendirilmesi şeklinde planlanmıştır. Rekreatyonel faaliyet olarak fiziksel aktiviteye katılan ve fiziksel aktiviteye katılmayan otizmlil çocukların sosyalleşme düzeylerini karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışmada karşılaştırma türü için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2012; Karasar, 2016).

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Samsun ilinde çeşitli rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan çocukların ebeveynleri ile Samsun ilinde Samsun Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü Engelliler ve Dezavantajlılar Biriminde kayıtlı olan otizmlil çocukların ebeveynleri ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan otizmlil çocukların aileleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda çeşitli spor tesislerinde eğitim alan otizmlil

çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise benzer gelişimsel düzeyde oldukları tıbbi raporlarda ifade edilen ve araştırmada kullanılan ölçeği cevaplamaya gönüllü 100 otizmlilerde çocuğun ebeveyni oluşturmaktadır. Bu 100 çocuktan 50 tanesi fiziksel aktiviteye katılan otizmlilerde çocukların ebeveynleri 50 tanesi ise fiziksel aktivitelere katılmayan otizmlilerde çocukların ebeveynleridir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ifadeleri/soruları içeren anket formu daha önce konu ile ilgili (Avcioğlu 2007) tarafından geliştirilen “Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği”nden katılımcıların kolay anlayabileceği şekilde uyarlanarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda ölçeğin orijinalinde yer alan maddeler “Temel Sosyal Beceriler” (5 ifade), “Temel İletişim Becerileri” (8 ifade), “Grupla İş Yapma Becerisi” (12 ifade) ve “Kendini Kontrol Etme Becerisi” (6 ifade) alt boyutları kapsamında yeniden sınıflandırılarak kısaltılmıştır. Ölçeğin sadeleştirilerek revize edilmiş hali ile ilgili tekrar uzman görüşü alınarak ölçeğe son şekli verilmiştir. Fiziksel aktiviteye katılan otizmlilerde çocuklarla fiziksel aktivitelere katılmayan otizmlilerde çocukların sosyalleşmeleri arasındaki farklılıkları belirlemeye yönelik 31 ifade 5’li likert şeklinde yer almaktadır. Likert ölçeği ise; 1 “yapamaz”, 2 “çok az yapar”, 3 “genellikle”, 4 “çok sık yapar”, 5 “her zaman yapar” şeklinde derecelendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin istatistiksel analizi SPSS 22,0 (SPSS Inc., Chicago, IL) istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Veriler ortalama ve standart sapma şeklinde sunulmuştur. Verilerin normal dağılım gösterdikleri Shapiro-Wilk testi uygulanarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerin analizi için bağımsız t testi kullanılmıştır. İstatistiksel sonuçlar $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Tablo 1: Spor yapma durumuna göre sporun otizmlilerde sosyal iletişime yönelik etkileri

	Fiziksel Aktivite Durumu	n	Ort±S.S.	p
Temel sosyal beceriler	Katılıyor	50	13 ± 2,7	0,000
	Katılmıyor	50	11 ± 2,8	
Temel iletişim becerileri	Katılıyor	50	18 ± 4,6	0,000
	Katılmıyor	50	13 ± 4,9	
Grupla iş yapma becerisi	Katılıyor	50	31 ± 7,6	0,000
	Katılmıyor	50	22 ± 8,0	
Kendini kontrol edebilme	Katılıyor	50	14 ± 2,5	0,000
	Katılmıyor	50	11 ± 3,8	

Fiziksel aktivite yapma durumu incelendiğinde tüm alt boyutlarda fiziksel aktiviteye katılanların lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 2: Kardeş sırasına göre sporun otizmlilerde sosyal iletişime yönelik etkileri

	Kardeş sırası	n	Ort±S.S.	p
Temel sosyal beceriler	1	66	12 ± 3,0	0,260
	2	34	12 ± 3,1	
Temel iletişim becerileri	1	66	16 ± 5,4	0,190
	2	34	15 ± 5,2	
Grupla iş yapma becerisi	1	66	27 ± 9,2	0,187
	2	34	25 ± 8,9	
Kendini kontrol edebilme	1	66	12 ± 3,5	0,443
	2	34	13 ± 4,2	

Kardeş sırasının da Fiziksel Aktiviteye katılan ve yapmayan otizmlilerde çocuklar üzerinde diğer alt boyutlara da bakıldığında hepsinde anlamlı bir farklılığın olmadığı belirtilmiştir ($p > 0,05$).

Tablo 3: Baba meslek durumuna göre sporun otizmlilerde sosyal iletişime yönelik etkileri

	Baba Meslek	n	Ort±S.S.	p
Temel sosyal beceriler	Özel	51	12 ± 2,8	0,275
	Kamu	49	12 ± 3,3	
Temel iletişim becerileri	Özel	51	16 ± 5,0	0,377
	Kamu	49	15 ± 5,7	
Grupla iş yapma becerisi	Özel	51	27 ± 8,6	0,501
	Kamu	49	26 ± 9,8	
Kendini kontrol edebilme	Özel	51	13 ± 3,2	0,326
	Kamu	49	12 ± 4,2	

Baba meslek durumunun tüm alt boyutlar incelendiğinde hepsinde anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$).

Tablo 4: Anne meslek durumuna göre sporun otizmlilerde sosyal iletişime yönelik etkileri

	Anne Meslek	n	Ort±S.S.	p
Temel sosyal beceriler	Ev hanımı	70	12 ± 3,0	0,240
	Kamu	30	13 ± 3,1	
Temel iletişim becerileri	Ev hanımı	70	15 ± 5,3	0,202
	Kamu	30	17 ± 5,5	
Grupla iş yapma becerisi	Ev hanımı	70	26 ± 9,3	0,642
	Kamu	30	27 ± 8,9	
Kendini kontrol edebilme	Ev hanımı	70	12 ± 3,5	0,620
	Kamu	30	12 ± 4,2	

Anne meslek durumunun tüm alt boyutlar incelendiğinde hepsinde anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tartışma ve Sonuç

Rekreasyon ve fiziksel aktiviteler bireylerin sosyalleşmesi için önemli ortamlar oluşturmaktadır. Özellikle çocuklar için bu aktiviteler fiziksel gelişim, büyüme, koordinasyon, iletişim sağlama ve sağlıklı bir bedene sahip olma açısından gereklidir. Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar için hazırlanan eğitim programlarında kendi vücutlarını ve çevrelerindeki dünyayı tanımaları, hareket becerileri kazandırma konularında temel hareket becerilerini destekleyecek aktivitelere yer verilmesi oldukça önemlidir. Araştırmanın sonucunda rekreatyonel faaliyet olarak fiziksel aktiviteye katılan otizmlilerle spor yapmayan otizmlilerde sosyalleşmeleri arasında farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre fiziksel aktiviteye katılan otizmlilerde spor yapmayan otizmlilerden daha fazla sosyalleşme göstermektedir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan sosyalleşme ölçeğinde yer alan alt boyutlara yönelik sonuçlar incelendiğinde; cinsiyet, anne meslek, baba meslek, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumuna göre dağılımlarda fiziksel aktiviteye katılan ve katılmayan çocuklar arasında temel sosyal becerilerinde anlamlı bir farklılığın görülmediği ortaya çıkmışken fiziksel aktivite durumuna bakıldığında fiziksel aktiviteye katılan ve katılmayan çocukların temel sosyal becerilerinde anlamlı bir farkın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu fark temel sosyal beceriler ile kendini kontrol edebilme becerilerinde görülüyor iken temel iletişim becerileri ve grupla iş yapma becerilerinde çok bir farkın olmadığını görmekteyiz.

Fiziksel aktiviteye katılan ve katılmayan otizmlilerde temel sosyal becerilerinde anlamlı farklılıklar vardır. Farklılığın fiziksel aktiviteye katılan otizmlilerde

çocuklarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda otizmli çocukların temel sosyal becerilerinde fiziksel aktivitelere katılmanın olumlu yönde etkisinden söz edilebilir. Araştırmanın sonucuyla paralel olarak Çalışkan ve arkadaşlarının (2008) Engelli çocuğu olan ailelerin beden eğitimi ve spor etkinlikleri hakkındaki görüşleri araştırmasında da ebeveynlerin engelli çocuklarının fiziksel aktivitelere katıldıkları zaman sosyal hayatta daha başarılı olabileceklerine olan inançlarının yüksek olduğu, hatta fiziksel aktiviteler sayesinde çocuklarının daha sağlıklı olacaklarına dair inanışları bulunmaktadır (İlhan, 2009).

Araştırmanın diğere önemli sonucu ise özellikle iletişim konusunda sınırlılıkları olan otizmli bireylerin fiziksel aktivitelerin temel iletişim becerisine yapabileceği katkıdır. Fiziksel aktiviteye katılan ve katılmayan otizmli çocukların temel iletişim becerilerinde anlamlı farklılıklar vardır hipotezinin doğrulandığı görülmemiş olsa bile fiziksel aktivitelerin iletişime olan etkisi yüksek ve etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda fiziksel aktiviteye katılan otizmli çocukların fiziksel aktivitelerin içerisinde yönergeleri dinleyerek alıcı dil becerilerini geliştirebilmelerine fırsat sağlandığını söylemek mümkündür.

Otizmli bireyler iletişimi başlatmak ya da iletişim talebine karşılık vermede sınırlılıklar sergilemektedir. Otizm spektrum bozukluğu özelliğindeki çocukların diğere insanları izlemeye ve insanların yüz ifadeleri ile el-kol hareketlerini takip etmede sınırlılıklar sergiledikleri ifade edilmektedir (Dawson ve ark., 2004). Bu durum otizmli bireylerin diğere insanlarla iletişim kurmasını zorlaştırmaktadır. Fiziksel aktiviteler esnasında ise oyunu/oyuncuyu takip etme ve etkinlikten kopmamak amacıyla süreklilik esastır. Bu nedenle otizmli bireylerin fiziksel aktivite içerisinde iletişimde kalmayı daha kolay öğrenebildikleri düşünülmektedir. Otizmin doğası gereği sosyal etkileşimde ciddi düzeyde sınırlılıklar görülmektedir. Otizmi olan bireylerin sosyal becerilerdeki sınırlılıkları, akranlarıyla etkileşim kurmama, sürdürmemeye, diğerelerine sınırlı tepki verme, beraber oyun oynayamama, zamanını hiçbir şey yapmadan veya sadece tekrarlayan davranışlarla geçirme, arkadaşlık kuramama gibi davranışlar sergilediği görülmektedir (Sucuoğlu, 2009). Bu nedenle sosyal etkileşim becerileri içerisinde yer alan etkileşim başlatma, oyun teklif etme ve paylaşma gibi önemli iş birliği becerileri geliştirmede fiziksel aktiviteler önemli bir fırsat sağlayabilmektedir. Araştırmamızda elde edilen veriler göz önünde tutulduğunda grupta iş yapma becerisinde anlamlı bir fark görülse de fiziksel aktivitelerin otizmli çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği kanaatine inanılmaktadır.

Otizmli çocukların davranışsal özellikleri arasında kendine ve etrafına yönelik uygun olmayan birtakım davranışlar sergiledikleri bilinmektedir. Otizmli çocuklar özel gereksinimli çocuklar içerisinde önemli düzeyde problemlili davranışın gözlemlendiği gruptur ve bu çocuklarda farklı türlerde problemlili davranışlar (aşırı hareketlilik, öfke nöbetleri, saldırganlık, kendine zarar verme, uygunsuz korkular, tikler, uyku ve yeme sorunları) görülebilmektedir (Korkmaz, 2010). Fiziksel aktiviteler aracılığı ile ahlak eğitimi, sevmeye duygusu, paylaşma duygusu, saldırganlığı kontrol etme gibi kişiler arası sosyal ilişkileri düzenleyecek ortam ile yöntemler sağlanabilmektedir (Özoğlu, 1997). Bu doğrultuda kendi içinde kurallarıyla disiplin gerektiren fiziksel aktivitelerin otizmli çocukların davranışlarını kontrol etmesine fayda sağladığını söyleyebilmek mümkündür. Aynı zamanda kendini tekrarlayan takıntılı davranışlar sergileyen otizmli çocukların fiziksel aktiviteler esnasında çalışan kasları ve düzenli olarak gelişim göstererek çocuğun motor becerilerinde olumlu gelişmelere ve mevcut olan takıntılarında azalmalara yol açabilmektedir (Özbey, 2005).

Otizmli çocuklarda fiziksel aktivitelerin sosyalleşme, temel sosyal beceri, temel iletişim becerisi, grupla iş yapma becerisi ve kendini kontrol edebilme becerileri açısından olumlu yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırmaya benzer olarak farklı yetersizlik türündeki çocuklarda rekreatif faaliyetlerin etkililiğine yönelik araştırmalar ilerde bu konu ile ilgili yapılabilecek çalışmalara yönelik öneridir.

Kaynaklar

- Avcıoğlu, H. (2007). Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Aydın, A. (2008). Otizmde ilk adım, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Blake, J. (1996). Opening doors: Integration of persons with a disability in organized children's camping in Canada. *Journal of leishurability-ontario*. 23, 3-10.
- Çalışkan, E., Şirinkan, A., Erciş, S., Saraçoğlu, N., Akoğuz, N. (2008). Engelli çocuğu olan ailelerin beden eğitimi ve spor etkinlikleri hakkındaki görüşleri. 10. Uluslararası spor bilimleri kongresi poster bildiri uzun özetleri kitabı. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Dawson, G., Toth, K., Abbott, R., Osterling, J., Munson, J., Estes, A., & Liaw, J. (2004). Early social attention impairments in autism: Social orienting, joint attention, and attention to distress. *Developmental psychology*. 40(2), 271.

- İlhan, L. (2009). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların çocuklarının özel eğitimleri sürecinde beden eğitimi ve spor etkinliklerine yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi beden eğitimi ve spor bilimleri dergisi*. 3(1), 38-48.
- Karaküçük, S. (2012). Terapatik rekreasyon. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi [Scientific research method]. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (2016). Bilimsel irade algı çerçevesinde bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel.
- Korkmaz, Ö. (2004). Müzik öğretmenlerinin motivasyon kaynakları ve mesleki tükenmişlikleri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özbey, Ç. (2005). Otizm ve otistik çocukların eğitimi: Yalnızlık ülkesine yolculuk. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özoğlu, S.Ç. (1997). Spor psikolojisi ve gelişmeler. Bağırğan Yayımevi.
- Perrin, B. (1992). Community recreation for all: How to include persons with disabilities in regular leisure and recreation. *Journal of leisurability*. 19(4), 28-36.
- Sucuoğlu, B. (2009). Otizm ve otistik bozukluğu olan çocuklar. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.